

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF AUTOBIOGRAPHIC MEMORY

Стаття присвячена розгляду проблеми автобіографічної пам'яті (АП), яка розглядається як специфічна підсистема мнемічної діяльності. У науково-практичному плані вивчення закономірностей АП є суттєвим завданням сучасної психологічної науки. АП є феноменом, який є у кожної людини, та досить важливою структурою для підтримки цілісного функціонування особистості. Цей різновид пам'яті може доволі сильно відрізнятися у людей залежно від низки факторів, зокрема індивідуального життєвого досвіду. Аналіз механізмів і закономірностей АП є неможливим без звернення до фундаментальних проблем особистості в цілому та потребує розгляду цього виду пам'яті в контексті цілісного життя. Усе зазначене дає змогу відкрити нове бачення у вивченні особистості, включивши до проблемного поля та уваги дослідників не тільки конкретний зміст індивідуальної АП, пов'язаний з дитячими або травматичними спогадами, але і більш загальні характеристики її підсистем, які виступають базисом особистості. АП, за словами зарубіжних дослідників, визначається як власне уявлення про особливі або загальні події та факти пройденого життєвого шляху. Самі відтворення автобіографічних даних можуть бути частковими або доволі точними, інколи й взагалі перекрученими. АП досить часто буває фрагментарною, але вона не має нічого спільного з фотографією, відео та іншими точними і фіксує зображеннями. Зокрема, розбіжності між спогадами та характеристиками зафіксованої події можуть включати в себе спотворення як неспостійного, тимчасового аспекту спогадів (оцінку локалізації події на континуумі часу та тривалості протікання події), так і змісту самої події. Психологічні підходи в галузі дослідження АП є теоретично та феноменологічно значущими, оскільки феномен АП дозволяє виявити структурні та функціональні закономірності, які є непритаманними іншим видам пам'яті. Це дає можливість отримати для психологічної науки нові фундаментальні знання, які безпосередньо стосуються АП і надають змогу відповісти на питання про закономірність тих законів роботи пам'яті, які досі вважаються загальними для всіх

мнемічних процесів особистості та які пов'язані з загальними подіями життя.

Ключові слова: особистість, автобіографічна пам'ять, життєвий досвід, психодіагностика, спогади.

The article is devoted to the issue of autobiographical memory (AP) of a person as a specific mnemonic subsystem. Both experimentally and theoretically, the study of the laws of AP is an important task of modern psychology. AP is present in every person, and is a very important structure in maintaining the integrity of the individual. This type of memory can vary greatly in humans, depending on individual life experiences. Analysis of the mechanisms and patterns of AP is impossible without addressing the fundamental aspects of personality issues and requires consideration of this type of "personal memory" in the existential context of whole life. This allows you to open new topics in the study of personality, including in the field of view of researchers not only the specific content of individual AP (children, traumatic, displaced or transformed by psychological protection), but also the general characteristics of the subsystem AP, which serves as the basis of personality. According to foreign researchers, AP is defined as one's own idea of general or special events and facts of the past part of one's life. Reproduction of autobiographical data can be almost accurate, partial or even distorted. AP is often fragmentary and, of course, has nothing to do with photography, video and other accurate images. Differences between the actual characteristics of a recorded event and memories of it may include distortions of both the temporal aspect of memories (estimating the duration of the event and the location of the event on the time axis) and the content of the event itself. Research AP is highly significant theoretically, because this new object of research allows to identify structural and functional patterns not inherent in other types of memory, and thus provides an opportunity to obtain new for psychological science fundamental knowledge that is directly related to the work of AP and contribute to answers to questions about the universality of those laws of memory, which until now were considered common to all mnemonic processes of personality associated with life events.

Key words: personality, autobiographical memory, life experience, psychodiagnostics, memories.

УДК 616.896-053.6-085.851
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.31.9>

Бурлачук Л.Ф.

д.психол.н.,
професор кафедри клінічної психології
Київський інститут сучасної психології
та психотерапії

Лисенко І.П.

д.психол.н.,
завідувач кафедри клінічної психології
Київський інститут сучасної психології
та психотерапії

Діденко С.В.

к.мед.н.,
доцент кафедри психодіагностики
та клінічної психології
факультету психології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Науковий інтерес дослідників психологічної науки до особливостей феномену автобіографічної пам'яті (далі – АП) як специфічної мнемічної підсистеми зараз стрімко зростає. Як в теоретико-методологічному, так і в практичному плані вивчення закономірностей АП як суттєвої структури в підтримці функціонування цілісної особистості є одним з важливих завдань сучасної психології. Такий вид пам'яті відрізняється у людей залежно від особистого життєвого досвіду.

Останні три десятиліття відзначені вибухом інтересу до цієї проблеми, зокрема у західній психології (D.C. Rubin, 1986; M.A. Conway, 1987, 1990; M.A. Conway, D.C. Rubin, H. Spinner, W.A. Wagenaar, 1992; K. Nelson, 1991, 1993; B.M. Ross, 1991; H. Spinner, W.A. Wagenaar, 1988, 1993; J.J.F. Schroots, 1995; C.P. Thompson, J.J. Skowronski, 1996; W.A. Wagenaar, 1986, 1990 тощо).

У вітчизняній психології вчені зверталися до сфери вивчення автобіографічного

досвіду особистості, вивчаючи образ минулого в контексті життєвого шляху (К.А. Абульханова-Славська, 1991; Ф.Ю. Василюк, 1991; Є.І. Головаха, А.А. Кронік, 1984; В.І. Ковальов, 1979; Л.М. Коган, 1988; Л.Ф. Бурлачук, О.Ю. Коржова, 1998; А.Б. Фенько, 1994; Н.А. Логінова, 1991; Б.Г. Ананьєв, В.В. Нуркова, 2006).

За останні роки були накопичені великі знання про функції, структуру і закономірності автобіографічної пам'яті, проте результати диференціально-психологічного вивчення цієї сфери суперечливі і неоднозначні. З огляду на це однією з актуальних задач вивчення автобіографічної пам'яті є дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості в роботі зазначеної цілісної системи.

Мета роботи – дослідити наявні теорії пам'яті для розуміння як елементарних мнемічних функцій, так і закономірностей та особливостей відображення особистістю хроніки свого життя.

Завдяки проведеному аналізу наявних підходів щодо вивчення особливостей та характеристик АП ми можемо стверджувати, що її місце переважно розглядається в підсистемі довготривалої декларативної пам'яті поряд з епізодичною та семантичною пам'яттю. У проаналізованій літературі даються характеристики її унікальної феноменології. Вчені наголошують на функціональному репертуарі, встановлюють основні закономірності її функціонування [26; 11; 23].

Водночас щодо досліджень індивідуальних особливостей структури і функціонування даної системи робляться тільки перші кроки. Так, ще й досі залишається відкритим питання про обсяг АП, її межі та варіативність. Аналіз диференціальних та психологічних відмінностей АП в зарубіжних дослідженнях здебільшого реалізується у формі монопараметричних досліджень (Rubin, 1997; Schiauf, 2000; Ross, Holmberg, 1990; Niedzwinska, 2004, Davis; 1999).

Відносно новою тенденцією при вивченні даної проблеми є аналіз індивідуальних функцій АП (Niesser, 1978; Bluck, 2003; Pillemer, 2003; Baddeley, 1987; Webster, 2003), а перспективним розвитком цього напрямку стає необхідний перехід до комплексного дослідження таких особливостей вже з урахуванням вкладу типологічних властивостей нервової системи.

Психологічний аналіз закономірностей функціонування та особливостей АП неможливий без вивчення фундаментальних аспектів проблеми цілісності особистості та потребує розгляду в екзистенційному контексті цілісного життя. Усе зазначене дає змогу відкрити нове бачення у вивченні особистості, включивши до проблемного поля та уваги дослід-

ників не тільки конкретний зміст індивідуальної АП, пов'язаний з дитячими або травматичними спогадами, а також її загальні характеристики, які є базою особистості.

Психологічні підходи в галузі дослідження АП є теоретично та феноменологічно значущими, оскільки феномен АП дозволяє виявити структурні та функціональні закономірності, які є непридатними іншим видам пам'яті. Отже, є можливість отримати для психологічної науки нові й фундаментальні знання, які безпосередньо відносяться до роботи АП і наближують дослідників до відповідей на питання про закономірність тих законів роботи пам'яті, які до теперішнього часу вважалися загальними для всіх мнемічних процесів особистості, які пов'язані з загальними подіями життя.

Дослідники підходили до вивчення особливостей АП з різних методологічних позицій. Так, В.В. Нуркова визначала її як досить суб'єктивне відображення людиною прожитого відрізка особистісного життєвого шляху, що включає в себе фіксацію, збереження, інтерпретацію та актуалізацію автобіографічних значущих подій і різноманітних станів, які утворюють самоідентичність особистості [1].

Завдяки функціонуванню АП особистість може переходити до нового, витісняючи, згладжуючи, гармонізуючи різні зовнішні впливи, тим самим забезпечуючи співіснування старого та нового досвіду. Отже, зрозуміло, чому саме АП займає таке важливе місце у структурі особистості та робить можливим вивчення співвідношення минулого та майбутнього, персонального досвіду та знань, отриманих протягом життя [2–4].

Більшість зарубіжних дослідників визначає АП як особливе власне уявлення людини про загальні або особливі події та факти пройденного життєвого шляху [5–7].

Вперше у 60-х роках ХХ століття Е. Тулвінг довів, що, якщо досліджуваного попросити пригадати слова, які тим чи іншим чином будуть пов'язані з минулими подіями, він буде відчувати певні труднощі, яких не буде, якщо він буде автоматично згадувати слова на запропоновану тему. Тоді він запропонував ідею, що можна виділити дві такі системи довготривалої пам'яті: семантичну – наші пізнання щодо навколишнього світу; епізодичну – факти, які були пережиті особисто. Учений запропонував принцип специфічності кодування, який передбачав дзеркальність процесів кодування та вилучення інформації, визначав пасивність суб'єкта і визнавав зумовленість мнемічних ефектів виключно ситуативними причинами [8].

Дж. Робінсон і К. Свансон (1990) висловили припущення про те, що АП як специфічний проміжний вид пам'яті між епізодичною системою пам'яті (далі – ЕСП) і семантичною системою пам'яті (далі – ССП) вбирає в себе

властивості обох систем, та виділили два таких рівні функціонування: головний – семантичний, що містить самоописи суб'єкта, які належать до різних періодів часу та мають організацію у вигляді схем; додатковий – епізодичний, який зберігає події життя, які побудовані за принципами функціонування ЕСП [9].

Самі відтворення автобіографічних даних можуть бути частковими або доволі точними, а інколи і взагалі перекрученими. АП досить часто буває фрагментарною, але вона не має нічого спільного з фотографією, відео та іншими точними й фіксуючими зображеннями. Зокрема, розбіжності між спогадами та характеристиками зафіксованої події можуть включати в себе спотворення як непостійного, тимчасового аспекту спогадів (оцінку локалізації події на континуумі часу та тривалості протікання події), так і змісту самої події.

До специфічних спогадів належить один з феноменів АП – фотографічні спогади (*flashbulb memory*). Це тривала, яскрава пам'ять про те, як особистість дізналась про зворушливу подію свого життя. Людині такі спогади здаються доволі точними, тому що вони дуже яскраві. Проте їх яскравість не означає точність. Для дослідження цих припущень була проведена низка досліджень. Зокрема, під час аналізу автобіографічної інформації була виявлена низка ефектів АП. Своєрідний ефект краю пояснюється так: коли людину просять згадати події, що відносяться до будь-якого періоду, то вона відтворює максимальну кількість подій з початку і кінця заданого періоду). Телескопічний ефект видаляє або наближає події на суб'єктивній осі часу залежно від їх особистісної значущості. Коли людина пригадує, їй здається, що важливі для неї події відбулися зовсім недавно, а неважливі – давно. Але найбільш значущим в тимчасовій організації АП є ефект піку спогадів (*reminiscence bump effect*), коли люди згадують непропорційно велику кількість автобіографічних подій, що належать до періоду 16–28 років [9–11].

До викривлень змісту автобіографічних спогадів також можна віднести включення в пам'ять епізодів, які не мають референта в реальному минулому суб'єкта. З досліджень випливає, що основним механізмом, який визначає можливість «імплантації» неавтобіографічної за своїм характером інформації в підструктуру АП, є механізм помилкової атрибуції джерела спогадів (*Source Monitoring Failure, SFM*). Саме у разі його актуалізації відбувається обережне відтворення людиною фрагментів раніше відображеної інформації, але їй важко встановити обставини її отримання. У такому разі особливого значення набуває рефлексія з приводу джерела. В іншому

випадку з'являється ілюзія знайомого матеріалу, що помилково розпізнається як особисті спогади про пережитий досвід [12–14].

Цікавим підтвердженням цих фактів стала систематична робота з розповідями пацієнтів про окремі епізоди життя, яка вперше стала здійснюватися в руслі психоаналізу. Було виявлено, що найбільш значущі події визнаються присутніми в спогадах суб'єкта, якщо вони усвідомлюються в трансформованому цензурою і механізмами захисту вигляді. У такому разі психоаналітику необхідно побудувати роботу для відновлення автобіографічних спогадів, адекватних реальним подіям, тобто в процесі психоаналізу потрібно намагатися сформулювати на рівні свідомості пацієнта об'єктивну АП.

Робота зі змістовною стороною АП дозволяє вченим виявляти закономірності фіксації індивідуальних подій життя і ставити таке загальне питання: «Якого роду події фіксуються в АП?». Зокрема, Р. Martin і М.А. Smayer [15], порівнявши відкладення біографічних подій у пам'яті представників різних поколінь, не виявили відмінностей щодо мікроподій особистого життя досліджуваних. Події ранньої юності розглядалися досліджуваними як найважливіші («пік» автобіографічних спогадів). Водночас спогади більш старшої вікової групи виявилися більш насиченими суспільно значущими подіями. Аналіз отриманих даних з досліджуваними 60–75 років [16; 17] виявив другий «пік» насиченості важливими подіями. З них тільки 20–30% актуалізуються як автобіографічні спогади і складають соціально важливі факти біографії, а саме: народження, смерть, весілля тощо. D. Pillemer з колегами [18] дійшов висновку про найбільш інтенсивне відображення початкових періодів, тобто тих етапів, які пов'язані зі значимими змінами життя і викликами.

К. Strogman та S. Kemp [19] встановили, що більшість автобіографічних спогадів можна віднести до змін у житті, які зумовлені початком або закінченням суб'єктивно значущих соціальних зв'язків. Автори виявили невідповідності між усвідомлюваною і неусвідомлюваною значимістю конкретного біографічного факту. У світлі факту неповторності автобіографічного досвіду нового звучання набуває проблема істинності змістів АП. Так, В. Ross вважає, що «завдання дослідника полягає не в розрізненні правдивої і неправдивої версій (виняток становить ситуація судової експертизи), а у виявленні шляху, на якому перетворюється значення дійсного біографічного факту, і в безумовному визнанні цінності автобіографічного оповідання як способу створення суб'єктом відчуття реальності пережитого події» [14].

В цілому специфічні функції АП можна розділити на дві такі групи: інтерособисті і інтраособисті [20–22].

J.A. Robinson зазначає: «Бути особистістю – це значить мати самоідентичність і свою історію. АП – це інструмент конструювання і підтримки цих структур. Автобіографічні спогади (АС) також пов'язують нас з іншими: вони є ресурсом для встановлення міжособистісних відносин» [23].

Поряд з проблемою специфічних властивостей АП в літературі розглядаються питання про ситуативні і соціальні фактори, що визначають актуальний зміст АП та її структуру.

Однією з важливих особливостей автобіографічної пам'яті (АП), що вказує на її зв'язок з ядром особистості, є залежність АС від актуального емоційного і мотиваційного стану суб'єкта в момент спогадів. Висока упередженість змістів АП провокує виникнення помилок під час відображення вкрай автобіографічний і цінних відомостей, щодо яких слід було б припускати максимальну точність. За словами В. Ross, подібне припущення є правильним логічно, а не психологічно [14].

Ідея про конструювання та трансформацію АП у зв'язку з актуальним емоційним і дієвим фоном особистості розвивається також в роботі S.A. Christiansen [24] і дослідженні A. Richards і T.M. Whittaker [25]. Автори підтвердили методом контент-аналізу, що у досліджуваних зі спеціально викликаною штучною тривожністю і депресивним настроєм в автобіографічних оповіданнях стало більше слів, пов'язаних з нещастями. M.A. Conway [26] дослідив тенденцію приводити свої автобіографічні спогади про очікування результату будь-якої діяльності в пряму відповідність з реально отриманим результатом.

Експериментально доведено, що наявний стан людини впливає на характер її АС. Однак механізми цього впливу і глибина трансформації АС у різних авторів описуються по-різному. A. Bruhn [27] на підставі спостережень, зроблених під час психотерапевтичних сесій, описує такі механізми спотворення вихідного змісту, як когнітивні інтерпретації (на підставі одного і того ж набору фактів будуються неправдиві, конфліктні концепції події, а за рахунок відмінності встановлюються інші причинно-наслідкові зв'язки. Інші вчені стверджують, що для АП дієвим виявляється стереотип, наявний на момент фіксації події. Цікавими є припущення щодо ролі модифікації у розповідях, які розгортаються за лінгвістичними законами та відображають закономірності динаміки в АП первісного образу події. У разі зміни коду епізодичної системи пам'яті на семантичний або автобіографічний код формується жорсткий каркас ситуації, який практично неможливо змінити. Якщо вперше «розподіл ролей» відбувся невірно, спогад буде існувати в спотвореному вигляді [24; 25; 27]. Очевидно, вербальна форма пре-

зентації є не єдиною схемою відображення змісту події. Якщо розповідь заснована на реальному факті автобіографічного досвіду, цей додатковий зміст може бути вилучений шляхом застосування спеціальних процедур. Після опублікування робіт З. Фрейда та його послідовників стало традиційним твердження, що травматичні переживання не допускаються внутрішніми інстанціями «Я» на свідомий рівень. Сучасні дослідники [28] описують випадки, коли пацієнти не можуть витягти з АП найдраматичніші моменти своєї хвороби, причому саме ті, які, здавалося б, не пам'ятати неможливо (хірургічне втручання, післяопераційний біль, медичні дослідження тощо). Люди не хочуть бути залученими в травматичну ситуацію, намагаються не повторювати її навіть у спогадах, уявляючи, що «це відбувалося не зі мною».

У низці ситуацій (експеримент, допит у суді, самоаналіз свого минулого) автобіографічний спогад характеризується тим, що мимоволі відображена подія має бути відтворена довільно. Центральною стає проблема забезпечення ефективного доступу до інформації, що зберігається в АП. У питаннях або інструкції можуть міститися «ключі», що запускають процес автобіографічної ремінісценції. Такими «ключами» є асоціації, яскраві або значимі деталі, ідентичні емоційні стани. Однак залежність актуалізації АС від ситуативних чинників, пов'язаних з наявним станом суб'єкта, демонструє неоднозначність взаємозв'язку стійкості загальної структури АП та динамічності змістів АП на рівні свідомості суб'єкта.

Таким чином, у статті надано аналіз феномену АП. Автобіографічна пам'ять – це одна з підсистем довготривалої пам'яті (поряд з епізодичною та семантичною). У статті описано її унікальну феноменологію та функціональний репертуар, встановлено основні закономірності її функціонування.

Зазначено про важливість більш докладного вивчення індивідуально-психологічних особливостей АП, їх впливу на структуру цілісної особистості, на особливості її формування і функціонування. Вивчення саме цих аспектів АП є актуальним і набуває психосоціального значення, тому в даній роботі зроблено спробу висвітлити особливості АП у представників різних груп для виявлення індивідуально-типологічних особливостей АП.

Проблема вивчення АП умовно знаходиться на стику двох галузей психології – особистості і пам'яті, що дозволяє знайти нові підходи до її вивчення. АП є базою самосвідомості особистості, «Я – концепції», а її закономірності пов'язані не тільки з мотиваційно-смысловими й емоційними процесами, але і з когнітивними.

Таким чином, визначено, що АП – це суб'єктивне відображення пройденого людиною

відрізка життєвого шляху, що включає в себе фіксацію, збереження, інтерпретацію та актуалізацію автобіографічних значущих подій і станів, якими визначається самоідентичність особистості. Проведений аналіз наявних підходів щодо вивчення АП дозволяє визнати її самостійним предметом дослідження зі специфічними і властивими тільки такому виду пам'яті функціями та закономірностями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нуркова В.В. Автобіографіческая память как проблема психологического исследования. *Психологический журнал*. Том 17. № 2. 1996. С. 16–29
2. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта. *Бизнес-информ*. Харьков, 1998. С. 45–60.
3. Нуркова В.В., Бернштейн Д.М. Корреспондентный подход в изучении памяти и проблема истинности воспоминаний. *Труды кафедры общей психологии Московского государственного университета*. Москва : Смысл, 2006. С. 125–143.
4. Нуркова В.В. Свершенное продолжается: психология автобіографіческой памяти личности. Москва : Изд-во УРАО, 2000. С. 50–45.
5. Conway M.A. Theoretical perspectives on autobiographical memory / M.A. Conway, D.C. Rubin, H. Spinnler, W.A. Wagenaar. Dordrecht : Kluwer Academic Press, 1992. P. 22–33.
6. Robinson J.A. *Autobiographical Memory. Aspects of Memory*. 1992, P. 15.
7. Richards A., Whittaker T.M. Effects of Anxiety and Mood Manipulation in Autobiographical Memory. *British Journal of Clinical Psychology*. 1990. Vol. 29 (2).
8. Tulving E. Original Autoothesis in Episodic Memory. In *The nature of Remembering : Essay in honor of Robert G. Crowder, H.L. Roediger : J.S. Nairne, J. Neath, and A.M. Surprenant (eds.)*. Washington, 2001. P. 80–110
9. Nurkova V., Bernstein D.M., Loftus E.F. Biography becomes autobiography: Distorting the subjective past. *The American Journal of Psychology*. Spring 2004. Vol. 117. № 1. P. 65–68.
10. Brown R., Kulik J. Flashbulb memories. *Cognition*. 1997. No 5. P. 28.
11. Rubin D.S., Wetzler S.E., Nebes R.D. Autobiographical memory across the adult lifespan. *Autobiographical memory / Ed. By D.S. Rubin*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986. P. 57–89.
12. Johnson M.K., Hashtroudi S., Lindsay D.S., Source Monitoring. *Psychological Bulletin*, 1993. Vol. 114. p. 3–28.
13. Бергсон А. Материя и память. Санкт-Петербург, 1914. 128 с.
14. Ross B.M. Remembering the Personal Past. Descriptions of Autobiographical Memory. *Oxford University Press*. New York, 1991.
15. Martin P., Smyer M.A. The Experience of Micro- and macro events: a Life Span Analysis. *Research on Aging*. 1990 (Sep), Vol. 12 (3).
16. Fitzgerald J.M. Vivid Memories and the Reminiscence Phenomenon: the Role of a Self Narrative. *Human Development*. 1988. 31. 3. 28–35.
17. Fromhold F., Larsen S.F. Autobiographical Memory in Normal Aging and Primary Degenerative Dementia (Dementia Of Alzheimer Type). *Journal of Gerontology*. 1991. № 3. P. 46.
18. Very long-term memories of the first year in college. D.B. Pillemer, L.R. Godsmith, A.T. Panter, S.H. White. *Journal of Experimental Psychology. "Learning, Memory and Cognition"*. 1988. № 14.
19. Strogman K.T., Kemp S. Autobiographical Memory for Emotion. *Bulletin of the Psychonomic Society*. 1991 (May). Vol. 29.
20. Robinson J.A. *Autobiographical Memory. Aspects of Memory*. 1992.
21. Robinson J.A. First experience memories: Contexts and functions in personal histories. In *M.A. Conway, D.C. Rubin, H. Spinnler, & W.A. Wagenaar (Eds.), Theoretical perspectives on autobiographical memory*. Dordrecht : Kluwer Academic Press. 1992. P. 223–239.
22. Robinson J.A, Swanson K.L. Autobiographical memory: The next phase. Special issue: applying cognitive psychology in the 1990-s. *Applied Cognitive Psychology*. 1990. Jul – Aug.
23. Fivush R., Hudson J.A., Nelson K. Children's long-term memory for an event: An exploratory study. *Merrill-Palmer-Quarterly*. 1984. Vol. 30 (30). Jul.
24. Christianson S.A. Flashbulb Memories: Special, but No So Special. *Memory & Cognition*. 1989 (Jul), Vol. 17 (4).
25. Richards A., Whittaker T.M. Effects of Anxiety and Mood Manipulation in Autobiographical Memory. *British Journal of Clinical Psychology*. 1990. Vol. 29 (2).
26. Conway M.A. On bias in Autobiographical Recall: Retrospective Adjustments Following is confirmed Expectations. *Journal of Social Psychology*. 1990 (Apr).
27. Bruhn A. Frequently Asked Questions about Autobiographical Memory. URL: <http://www.abruhn.com>.
28. Autobiographical Memory: Remembering What and Remembering When / C.P. Thompson, J.J. Skowronski, S.F. Larsen, A.L. Betz. *Lawrence Erlbaum Associates, Inc.* Publishers ; Mahwah ; New Jersey, 1996.